

LBRIS

We know
books

The Year of Polish Romanticism marks the 200th anniversary of the publication of Adam Mickiewicz's Ballads and Romances. To celebrate, the Adam Mickiewicz Institute is carrying out projects around the world, showcasing contemporary interpretations of Polish Romanticism as well as its contribution to European heritage.

© Institute and the Ministry of Culture and National Heritage RP
as the patron of the Publication

Ministry of
Culture
and National
Heritage of
the Republic
of Poland

The year
of Polish
Romanticism

il
INSTYTUT
LITERATURY

Co-financed by the Minister of Culture and National Heritage of the Republic of Poland

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, sector 6,
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: tel/fax: 021 348 14 74
mobil: 0733 131 145, 0728 084 802
e-mail: difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: tel: 021 348 14 74
mobil: 0728 084 802, 0733 131 145
e-mail: contact@edituraeikon.ro
web: www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de Consiliul Național
al Cercetării Științifice din Învățământul Superior (CNCSIS)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
KRASINSKI, ZYGMUNT

Nedivina comedie / Zygmunt Krasiński ; trad. din lb. polonă
și postf. de Constantin Geambașu ; pref. de Bogusław Dopart. -
București : Eikon, 2022

ISBN 978-606-49-0703-5

I. Geambașu, Constantin (trad. ; postf.)

II. Dopart, Bogusław (pref.)

821.162.1

ISBN 978-83-67170-72-7

DTP: Mihăiță Stroe

Editor: Valentin Ajder

Zygmunt Krasiński

NEDIVINA COMEDIE

Traducere, postfață și note de
de Constantin Geambașu

Prefață de Bogusław Dopart

E I K O N

București, 2022

Zygmunt Krasiński: de la catastrofism la profetism

Krasiński – prozator romantic

Zygmunt Krasiński a debutat la vârsta de șaisprezece ani. Primele publicații au fost texte în proză, scrise sub semnul romanului de groază și al walterscottismului. Tânărul autor a deschis apoi istoria romanului romantic în Polonia prin opera sa *Agaj-Han* (1834). În timpul studiilor la Geneva (1830-1832), el scrie în franceză proză poetică încărcată de conținut descriptiv și biografic. În marile sale poeme dramatice – *Nedivina comedie*, *Irydion* – Krasiński stăpânește o întinsă paletă estetică: începând cu proza de expresivitate poetică și lirică, trecând prin narațiunea sintetică, sublimă, de tip epopeic, până la descrierea veristică și realismul energic proprii limbajului dramatic. Niciunul dintre poemele ulterioare, scrise în versuri, începând cu *Cele trei gânduri ale lui Legenza* (1840), nu va atinge dimensiunea atât de înaltă a artismului.

Krasiński este primul romantic polonez, în cazul căruia stilul de bază în exprimare l-a constituit inițial proza*. L-au influențat în acest sens câțiva factori. În casa natală aristocratică a fost educat în spiritul limbii și culturii franceze, astfel încât nu putea să nu știe ce rol a îndeplinit proza în transformările literare ale secolului al XIX-lea pe Sena și ce rang înalt câștigase romanul în romantismul european.

* Primul în ordinea cronologică a debuturilor, deși nu cel mai în vârstă. Cel mai în vârstă dintre romanticii polonezi remarcabili, Henryk Rzewuski, autorul *Amintirilor despre Soplica* (*Pamiętek Soplicy*) și al minunatului roman istoric *Noiembrie* (*Listopad*), s-a născut în anul 1791, dar debutul său triumfal s-a produs abia în anul 1839. Krasiński a debutat cu *Mormântul familiei Reichstal* (*Grobem rodziny Reichstalów*), în anul 1828.

Cunoștințele despre noile tendințe literare veneau din mai multe surse. În palatul familiei Krasiński din Varșovia funcționa un salon literar*, iar în librăriile din capitală puteau fi achiziționate noutăți în limbi străine (cum ar fi *Hanul din Islanda* de Victor Hugo, exemplu de frenezie romantică) sau traduceri din proza străină (în primul rând din operele lui Walter Scott)**. Să adăugăm că romantismul polonez prefera atunci formele narative, speciile de vârf fiind balada și romanul poetic***. Nu fără însemnătate este faptul că printre colegii de generație se aflau prozatori talentați destul de numeroși, în frunte cu Józef Ignacy Krasiński.

În cazul lui Krasiński, problema generației are o însemnătate concretă, de altfel ca și în cazul formării personalității creatoare a lui Juliusz Słowacki. Ambii aveau descendență nobiliară: mama lui Zygmunt provenea din neamul prinților Radziwiłł, iar tatăl făcea parte dintre cele mai influente figuri ale Regatului Polonez, între anii 1815-1830; Juliusz era fiul unui profesor universitar al Universității din Vilnius, cea mai prestigioasă instituție din Imperiul Rus de atunci. În căminul de familie al celor doi funcționează un salon literar; tatăl

* Nu există dovezi epistolografice sau memorialistice, din care să rezulte că tânărul Zygmunt ar fi participat la întâlnirile de joi, însă avea legătură cu scriitori mai în vârstă decât el, pe care tatăl, gen. Wincenty Krasiński, îi invita în salonul său. Importanța acestui salon a scăzut mult, când loialismul gazdei față de autoritățile ruse cotropitoare l-a expus unor conflicte cu opinia patrioților. Acest lucru s-a petrecut în timp ce fiul său debuta; în mediul studentesc a început să resimtă anumite neplăceri exact în anul 1828. Conflictul cu un coleg, survenit în anul următor, a dus la înlăturarea lui Zygmunt de la Universitatea din Varșovia și plecarea lui la Geneva pentru continuarea studiilor.

** La Geneva, Zygmunt a devenit nu doar student și observator al vieții culturale din acest important centru european, ci și un participant activ: a colaborat cu prestigioasa revistă „Bibliothèque Universelle”, citită la Paris și în Statele Unite.

*** A fost atestată lectura intensă a operei *Konrad Wallenrod* a lui Adam Mickiewicz, având subtitlul „roman istoric”; un motto din acest text precede romanul lui Krasiński, *Władysław Herman și curtea sa* (1830); receptarea operei lui Mickiewicz devenise un fenomen care îmbina literatura și politica, romantismul și aspirația de a organiza și participa la insurecții.

lui Zygmunt invită la el importanți participanți la dezbaterile literare din perioada romantismului timpuriu, mama lui Juliusz, la rândul său, invită personaje importante din lumea academică și literară a orașului Vilnius, precum și tineri literați.

Ei debutează într-un moment, când romantismul polonez este deja format. Operele succesive ale lui Mickiewicz: *Balade și romane, Moșii (partea I), Sonete din Crimeea, Konrad Wallenrod* reprezintă în sine forme literare și estetice concrete; critica literară, în focul disputelor revoluției romantice desparte romantismul în sensul strict de fenomenele reprezentând alte curente (neoclasicism, preromantism), elaborează noi mijloace de interpretare, proiectează noi posibilități asupra literaturii naționale romantice, descoperă noi genii ale poeziei, precum Antoni Malczewski sau Seweryn Goszczyński. Krasiński și Słowacki – deși înzestrați cu un talent remarcabil – prin forța lucrurilor nu asimilează dintr-o dată limbajul poetic complicat, „avangardist”, al romantismului. Sunt prea independenți pentru a merge pe urmele epigonilor lui Mickiewicz, ale imitatorilor care au alimentat ulterior „baladomania” și „sonetomania”*. Ei fac selecția în cadrul preromantismului între așa-zisele variante ale sentimentalismului cu valori estetice pregnante, preferă ficțiunile și autostilizările exotice. Amândoi rămân în afara mediului care îmbină literatura cu politica și complotul, neavând nici experiență militară insurecționistă. Totul favorizează mai curând orientarea literar-contemplativă, nu activistă: fie în sensul angajării patriotice, fie al autonomiei individualismului de tip byronian, care face din viață etalonul valorii enunțului literar, punând fața înaintea cuvântului.

Krasiński se apropie în mare măsură de romantism după ce sosește la Geneva. El cunoaște prietenia profundă, iubirea ideală, precum și frământările patriotice și problema chinuitoare a onoarei atunci când tatăl îi interzice aspru să participe la Insurecția din noiembrie; aceste stări spirituale transpar în proza expresivă *Adam Nebunul* (Adam

* Zob. M. Zielińska, *Mickiewicz i naśladowcy. Studium o zjawisku epigonizmu w systemie literatury romantycznej*, Varșovia, 1984.

le Fou). Cântă natura elvețiană într-o remarcabilă proză poetică (*Journal*). Citește poezii de Byron, Robert Southey, Thomas Moore, proza lui Washington Irving; din paginile *Istoriei literaturii vechi și noi* a lui Friedrich Schlegel desprinde convingerea cu privire la „aspirația creștină” a poeziei romantice*. Sub influența lui Mickiewicz (cu care călătorește în vara anului 1830), leagă această poezie de cunoașterea filozofică, de descoperirea adevărului și a expresiei artistice adecvate acestor scopuri, și nu de efectul puternic, determinat de necesitate**. Studiile sub îndrumarea unor învățați remarcabili îi îndreaptă spiritul spre sinteza istoriografică și istoriozofică, ceea ce, împreună cu „aspirația creștină”, conferă viziunii sale romantice un caracter universalist. Într-o scrisoare către Henric Reeve, din 27 noiembrie 1831, Krasiński atribuie adevărata poezie și măreție operelor în care transpare interpretarea simbolică a faptelor referitoare la întreaga umanitate***.

În acest creuzet al experienței geneveze se naște prima operă de seamă a lui Krasiński: *Agaj-Han*, roman romantic (încheiat în ianuarie 1832).

Următorul orizont în ceea ce privește experiența cuprinde anii 1832-1833. Zygmunt este chemat de tatăl său la Petersburg, unde Wincenty Krasiński se ascundea după izbucnirea Insurecției din noiembrie****. Generalul Krasiński dorește ca fiul său să intre în grațiile țarului pentru a face carieră. După o îndelungată luptă morală, care îi slăbește forțele fizice, Zygmunt se împotrivește proiectelor

* Cf. Z. Sudolski, *Zygmunt Krasiński. Opowieść biograficzna*, Varșovia, 1977, pp. 108-109.

** *Ibidem*, pp. 116-121.

*** J. Kleiner, *Zygmunt Krasiński. Studia*, wybór i opracowanie J. Starnawski, Varșovia, 1998, p. 55.

**** Wincenty Krasiński, general, senator al Regatului Poloniei, în timpul Insurecției a stat la Petersburg, iar după înfrângerea Insurecției a îndeplinit funcții înalte la Varșovia. A fost numit membru în Consiliul de Stat, iar între anii 1855-1856 a fost membru în Consiliul de Administrație și guvernator al Regatului Poloniei.

tatălui între octombrie 1832 și a doua jumătate a lunii martie 1833. Capătă acordul țarului să plece pentru a-și salva sănătatea, se întoarce la Varșovia, vizitează Cracovia, la Viena caută ajutorul medicilor, fiind amenințat cu pierderea vederii. În toamna anului 1833, pleacă în Italia. Pe 20 ianuarie este gata versiunea inițială a lui *Irydion*, iar în decembrie, scriitorul încheie lucrul la *Nedivina comedie* (publicată anonim la Paris, în anul 1835). Deși proiectul acestei drame s-a născut mai târziu decât ideea operei despre eroul grec, Krasiński s-a confruntat mai devreme cu realizarea unei opere despre catastrofa civilizației contemporane.

Două mari poeme scenice

Aceste opere trebuie să fie citite împreună, dacă dorim să surprindem gândirea politică și istoriozofia lui Krasiński în ansamblu, precum și reacția existențială a tânărului autor, polonez și european, față de lumea înconjurătoare și situația civilizației.

Tradiția exegetică a lansat ideea că Zygmunt Krasiński se citește ca „poet al ideilor”, de aici alegorizarea și ideologizarea permanentă a textelor sale. Această trăsătură transpare încă din primele lecturi importante ale criticilor – nota bene ale tradiționaliștilor din secolul al XIX-lea -, devenind ulterior o premisă esențială a exegezei științifice*. Or, pentru acest scriitor ideea era ceva viu și creator, iar literatura era o formă specială nu doar pentru „a studia” problemele proprii

* Acești critici au fost Julian Klaczko și Stanisław Tarnowski – personalități importante în mediul conservatorilor cracovieni. În exegeza monografică științifică, interpretarea filozofică a operelor lui Krasiński transpare pregnant în lucrarea lui J. Kleiner, *Zygmunt Krasiński. Dzieje myśli*, t. 1-2, Lwów, 1912. O poziție similară a manifestat Maria Janion, în *Prefață la Z. Krasiński, Nie-Boska komedia*, Wrocław, 1974 (Biblioteka Narodowa Seria I Numer 24, ed. 11). Această problemă o discută pe larg A. Baglajewski, *Jak badano i opisywano poezję filozoficzną Krasińskiego? Próba analizy dyskursów badawczych, în Poezja „trzeciej epoki”. O twórczości Zygmunta Krasińskiego w latach 1836-1843*, Lublin, 2009, pp. 38-63.

epoci, ci și pentru a experimenta concret propriul „Eu”, propria existență în realitatea epocii. De aici imaginația teatrală debordantă a lui Krasiński, viziunea lui scenică* (în pofida stereotipului că scria „drame pentru a fi citite”, opere de tipul *Lesedrama*, și nu poeme pentru scenă): de aici trăinicia inedită (și probabil chiar actualitatea în prezent) a dramei omului și a antropologiei civilizației, pe care scriitorul o dezvoltă în primul rând în *Nedivina comedie*.

Cele două texte trebuie să fie citite împreună, nu doar fiindcă în procesul creator s-au împletit atât de puternic. Originale și diferite ca structură literară (forma romantică deschisă), ele se luminează reciproc în ceea ce privește premisele estetice și scenice și pot fi comentate reciproc în sfera problematicei și a expresiei ideatice.

Tânărul scriitor abordează istoria omului care iese dincolo de ordinea divină, pătrunzând pe drumul fără Dumnezeu („ne-divin”) al violenței și autodistrugerii. Pentru amplificarea răului în societatea ierarhizată sunt responsabile în primul rând straturile superioare: pierderea virtuților și valorilor în cazul elitelor duce la explozia răului în haosul revoluției; răul cuceririlor militare, al violenței politico-militare, declanșează conspirația (acțiunile netransparente demoralizează) și descompunerea socială tacită. Chiar și cei mai nobili indivizi, implicați în aceste tensiuni ale forțelor istorice distrugătoare, pot să se supună în acțiunea lor unor motivații nedivine: orgoliul și egoismul care descind din viața fără dragoste adevărată față de oamenii concreți din realitatea concretă (contele Henryk) sau nerăbdarea încărcată de ură ca răspuns la violență, și anume răzbunarea care distruge personalitatea omului, îi golește complet acțiunile, îl determină la manipularea absolută a vieții persoanelor apropiate și îl condamnă la eșec inevitabil în acțiunile întreprinse (*Irydion*).

Evenimentele prezentate – cele din istoria Romei și din viitorul apropiat – sunt confruntate de poetul vizionar cu imagini ale luptei

* Dintre marii regizori ai operelor lui Krasiński au făcut parte, printre alții: Józef Kotarbiński, Arnold Szyfman, Leon Schiller, Konrad Swinarski, Adam Hanuszkiewicz.

cosmice dintre Rău și Bine, cu evocări simbolice din istoria mântuirii; de asemenea, sunt însoțite de reflecții morale și istoriozofice, dezvoltate în ambele opere discutate. Krasiński preconizează, în primul rând, că Dumnezeu – creatorul planului istoric și Stăpân al Istoriei – nu pune doar o graniță apocaliptică activității nedivine a oamenilor (ca în poemul despre revoluție), ci inițiază totodată renașterea ordinii umane (miracolul catacombelor din *Irydion*).

Nedivina comedie. Sensul titlului operei

„Titlul trimite la denumirea poemului lui Dante și poate fi înțeles în două feluri: ca definire a istoriei, a operei >nedivine< a omului sau ca acceptare a >comediei< ce se petrece în pofida lui Dumnezeu și împotriva lui Dumnezeu, ca element al negării dialectice a planurilor divine față de lume”*. Oare așa să fie? Oare este nevoie să vedem aluzia din titlu prin prisma istoriografiei de sorgine hegheliană, sau este nevoie aici de o dialectică?

Divina Comedie a lui Dante Alighieri este un model de epopee creștină**, o narațiune bazată pe ordinea divină a cosmosului spiritual și natural, precum și pe ordinea etică supranaturală (Iadul – Purgatoriul – Raiul). Epopeea creștină a lui Dante Alighieri din secolul al XIV-lea (încheiată în anul 1321), este o Mare Poveste, în care lumea medievală se răsfrângea într-o viziune religioasă sintetică a unui Univers veșnic, trecând totodată prin curenți subterani în epoca următoare. Schelling, remarcabil filozof și estetician romantic, a considerat poemul lui Dante o mare inspirație pentru forma romantică în general***. În

* M. Janion, „*Nie-Boska komedia*”, articol în *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*, t. 2, Varșovia, 1985, p. 21.

** În sens medieval, *comedia* este o operă epică în stilul de jos. Dante și-a scris poemul în dialectul natal, toscan (într-o limbă obișnuită, nu în latină) și l-a numit el însuși poem alegoric-didactic: *Comedie*. Adjectivul *Divina* a fost adăugat de Boccaccio.

*** Cf. F.W.J. Schelling, *Filozofia sztuki*, przel i oprac. K. Krzemieniowa, Varșovia, 1983, pp. 398-399.

romantismul polonez, stilizarea dantescă a căpătat o largă și diferențiată utilizare*: a servit atât profețiilor poetice, cât și grotescului și invectivelor politice. Spiritul dantesc, după cel biblic, constituie cea mai importantă bază a profetismului *Moșilor* (din partea a III-a). Protagonistul lui Mickiewicz luptă aici cu răul istoric: cu violența și robia, apelând la mituri umaniste moderne (orfism, prometeism, titanism). Konrad al lui Mickiewicz proiectează gradat o lume din ce în ce mai nedivină: civilizația prometeică, omenirea bazată pe uciderea lui Dumnezeu. El este însă desemnat pentru misiunea de renaștere a umanității și a poporului.

Nedivina comedie a lui Krasiński prezintă lumea nedivină, degradată din două perspective: destrămarea lumii tradiționale (nesupunerea în fața ordinii divine și falsa înțelegere a menirii superioare a omului), precum și a utopiei prometeice. De aici două tabere opuse și două personaje principale (Soțul – definirea sublimă, generală, a vocației bărbatului; Pankracy – etimologic: atotputernic, atotstăpânitor, nume parodic față de Pancrator, față de Cristos, Stăpânul Istoriei).

Forma deschisă

Nedivina comedie, poem despre o lume pe calea dispariției, expune o amplă problematică antropologică și istoriozofică. Ea este alcătuită din patru secvențe scenice, cu formă dramatic-scenică, fiecare Parte fiind precedată de o uvertură lirică, de un poem în proză. Pe parcursul întregii opere, conținutul moral se împletește cu cel social; în Partea întâi și a doua domină conținutul moral, iar cel social în celelalte secvențe. Axa fabulară este determinată de istoria Soțului, a Contelui Henryk. Un poet spiritual de excepție și un lider de seamă din rândurile aristocrației; în același timp, personajul

* Cf. A. Kuciak, *Dante romantyków. Recepcja „Boskiej Komedii” u Mickiewicza, Slowackiego, Krasińskiego i Norwida*, Poznań, 2003. Din perioada geneveză, Dante îl va însoți permanent pe Krasiński.

este o metaforă a spiritului timpului și întruchiparea simbolică a experienței universale a omului și a trăsăturilor determinante ale firii umane. Fabula este discontinuă în modul caracteristic pentru forma deschisă a romantismului.

Acțiunea se petrece parcă într-un temporal „între”, cronologic între contemporaneitatea neprecizată și viitorul la fel de nedefinit. Un hiatus temporal desparte partea I de Partea a II-a: prima înfățișează într-un context remarcabil conturat cununia Contelui Henryk cu Maria, botezul fiului Orcio, de fapt a lui Jerzy Stanisław, trădarea Soțului și ca urmare nebunia și moartea soției; în partea a II-a, poetul orb Orcio are deja paisprezece ani. Despre mișcările populare se aude chiar în Partea I, în Partea a II-a Soțul ia hotărârea de a lupta până la sfârșit cu rebeliunea, în Partea a III-a se află față în față cu realitatea revoluției și cu liderul ei Pankracy, în Partea a IV-a conduce apărarea disperată a cetății Sfânta Treime, traversează moartea fiului cauzată de un glonț rătăcit (acesta este ultimul episod al tragediei în familie), după care se aruncă în prăpastie pentru a evita moartea din mâna mulțimii triumfătoare sau din robia la fel de dezonorantă sau din mila lui Pankracy. Spațiul este tratat liber, în mod pur epic: în funcție de logica acțiunii, evenimentele se mută dintr-un loc în altul, din camerele palatului în spațiul natural, din cetate în valea fără de sfârșit a Sfintei Treimi.

Ordinea superioară, temporal-spațială, se încadrează în stratul simbolic al poetului; cadrul moralizator, cu timpul sacru adecvat și spațiul sacral, domină asupra întâmplărilor reale și asupra ordinii lor motivaționale. Viziunea apocaliptică a sfârșitului istoriei deschide perspectiva asupra întregii istorii a izbăvirii, împrejurimile castelului Sfânta Treime transformându-se în valea Judecății de Apoi; viața protagonistului și a familiei sale se desfășoară sub semnul luptei între forțele supranaturale ale Binelui și ale Răului.